

Hoofdstuk 18

Stedelijk gebied

Luc De Bruyn - Johan Peymen - Instituut voor Natuurbehoud

Een vergelijking van de gewestplannen van 1994 met die van 2002 geeft aan dat de meeste steden de bestemming voor natuur hebben doen toenemen. Maar: voor alle steden is meer dan de helft van de oppervlakte volgens de BWK

- ➔ op de gewestplannen ingekleurd als parkgebied; dit kan een afname van de natuurkwaliteit tot gevolg hebben
- ➔ of bestemd als agrarisch of urbaan gebied; dit kan op termijn leiden tot een totaal verlies van de natuur.

Europa, en vooral Vlaanderen, behoort tot de meest dicht bevolkte regio's van de wereld. In een recent Europees rapport dat ondermeer de spreiding van het stedelijk gebied aangeeft, is België (Vlaanderen) homogeen als stedelijk gebied ingekleurd [137]. Volgens Europese maatstaven is Vlaanderen dus één grote stad. Als dieper wordt ingezoomd op Vlaanderen blijkt, volgens de BWK-analyse (zie inleiding deel II), dat ongeveer 330.000 ha of 25 % van het Vlaamse grondgebied is gekarteerd als urbaan gebied (bebouwing, industrie, enz.). Door de sterke lintbebouwing is het stedelijk gebied erg versnipperd en verspreid over Vlaanderen. In de steden is de bevolkingsdensiteit tot 5 keer meer geconcentreerd dan in de rest van Vlaanderen. Voor de analyse van de natuur in het stedelijk gebied zijn dezelfde 13 centrumsteden genomen als in MIRA-T 2002 en het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen (RSV): grootsteden Antwerpen en Gent, en de elf regionale steden Aalst, Brugge, Genk, Hasselt, Kortrijk, Leuven, Mechelen, Oostende, Roeselare, Sint-Niklaas en Turnhout.

1 Toestand

De afbakening van het stedelijk gebied is niet eenvoudig, zeker niet in het sterk verstedelijkte Vlaanderen. Ook voor Europa zijn er geen éénduidige richtlijnen. De afbakening van het stedelijk gebied voor het RSV is nog volop aan de gang. In [119] worden de stedelijke gebieden afgebakend volgens de administratieve grenzen. Dit levert echter problemen op want de grenzen van de kleinere regionale

steden reiken tot ver buiten het stedelijk gebied en de stedelijke kernen van de grootsteden reiken tot ver buiten de gemeentegrenzen. In afwachting van afbakening voor het RSV, is in het NARA voor een andere benadering gekozen. De gewestplannen 2002 vormen de basis. Voor elke centrumstad zijn in een GIS omgeving de woongebieden (rood, codes 100-183) geselecteerd en daarrond is een buffer van 500 m gelegd. In figuur 18.1 worden enkele voorbeelden gegeven van het resultaat. Om een analyse te maken van de oppervlakte natuur in het stedelijk gebied is een vergelijking gemaakt met de grondgebruikskaart (Biologische waarderingskaart, BWK), zie ook inleiding deel II (Gebieden). Industriegebieden, KMO-zones, regionale en lokale bedrijfsterreinen, zeehavengebieden, enz. worden in de analyses tot de urbane categorie gerekend.

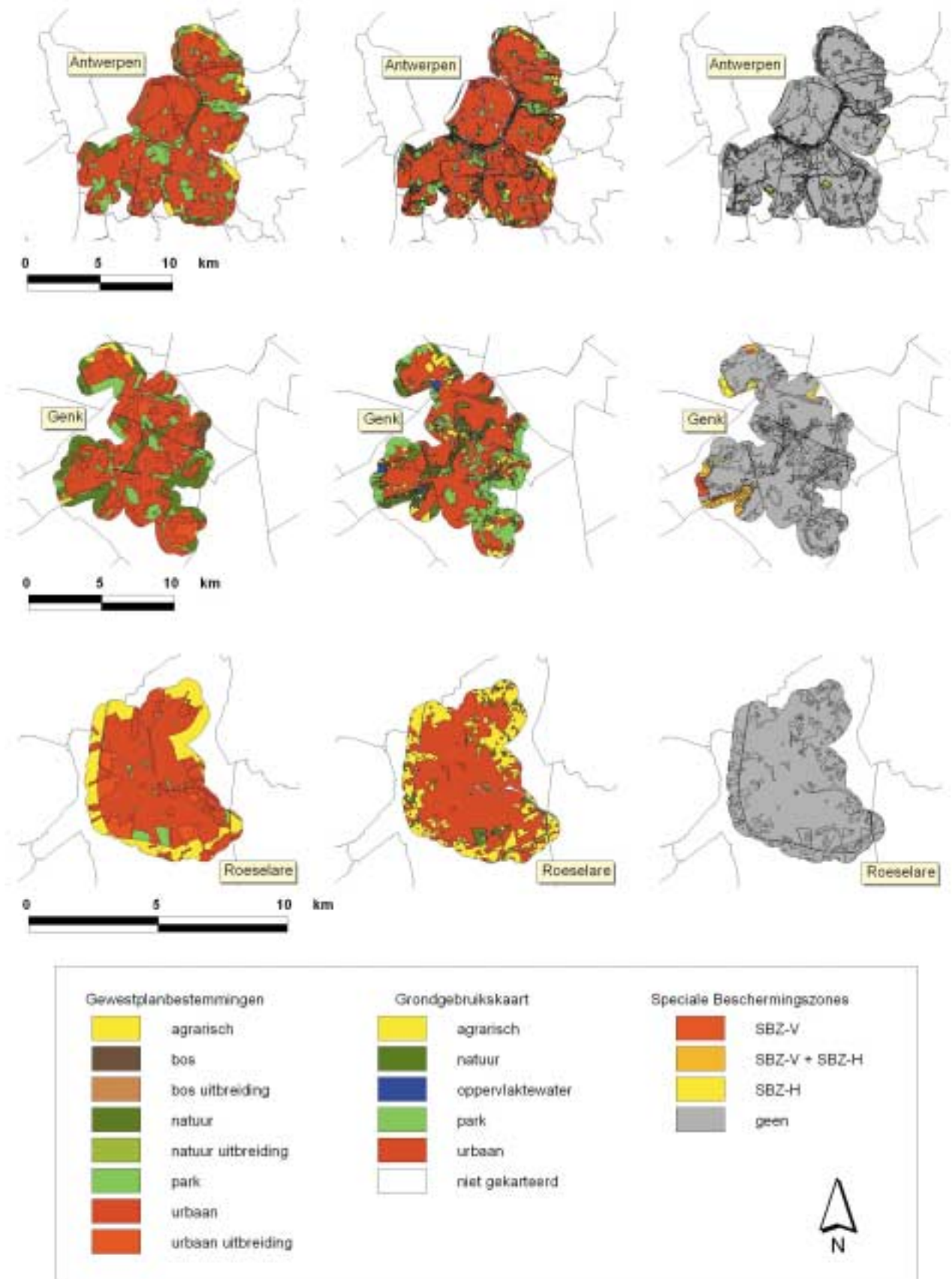
Het aandeel groen (alle grondgebruikscategorieën uitgezonderd urbaan en agrarisch) ligt met 5 % het laagst in Roeselare (figuur 18.2). Hier van wordt iets minder dan 0,5 % van de oppervlakte ingenomen door park. De overblijvende 4,5 % bestaat bijna volledig uit grasland en ruigte en 0,7 % bos. De niet-groene oppervlakte is geurbaniseerd of wordt voor agrarische doeleinden gebruikt (95 %).

Aan het andere uiterste ligt Hasselt met 32 % groen. Ook hier wordt het grootste gedeelte ingenomen door graslanden en ruigten (20 %). Daarnaast is er ook nog 2,3 % bos en 3,8 % park. Het niet-groene gebied is agrarisch of urbaan (68 %).

Antwerpen heeft het grootste aandeel urbaan (75 %) van alle stedelijke gebieden. Toch wordt nog 20 % ingenomen door groen.

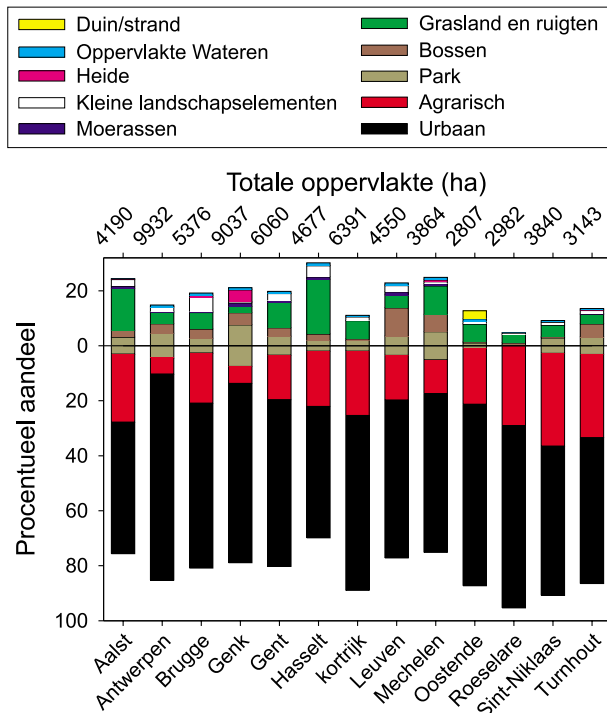
Natuur in en rond het stedelijk gebied wordt in bijna alle steden gedomineerd door graslanden en ruigten. Genk wijkt af door een groot aandeel park (15 %) en heide (5 %). Leuven (10 %), Mechelen (6 %) en Turnhout (5 %) hebben relatief de grootste oppervlakte bos. De grootste proportie agrarisch grondgebruik of gazonsgrasvelden wordt ingenomen in Sint-Niklaas (34 %).

Figuur 18.1: Habitatkaarten voor drie Vlaamse centrumsteden. Top: Gewestplan 2002, midden: Grondgebruiksaanpak [252], onder: vogel- en habitatrichtlijngebieden. De kaarten van de overige steden kunnen worden gevonden op <http://www.nara.be/>.

Figuur 18.2: Proportionele oppervlakte van de verschillende gebiedstypes in de 13 Vlaamse centrumsteden volgens de Grondgebruikkaart [252].

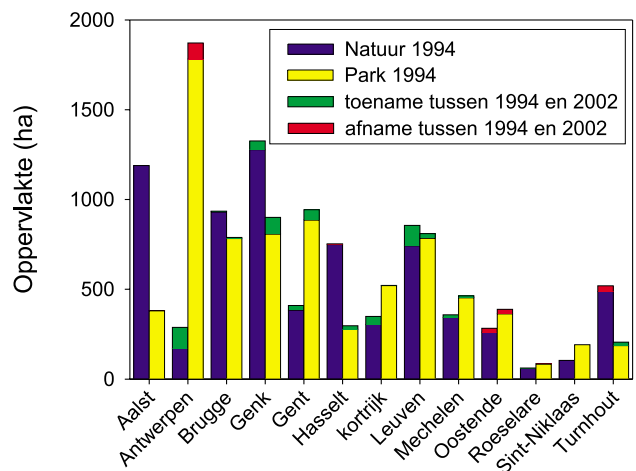
Men verwacht het misschien niet, maar er bevinden zich Speciale Beschermingszones binnen de perimeter van het stedelijk gebied (Tabel 18.1). De grootste oppervlakten worden in Genk gevonden: 3,8 % vogelrichtlijngebieden, 4,5 % habitatrictlijngebieden en 2,1 % natuurreservaten. Roeselare, Kortrijk en Sint-Niklaas hebben geen Speciale Beschermingszones binnen hun grenzen. In de meeste gevallen liggen de beschermingszones aan de rand van het stedelijk gebied grenzend aan een natuurgebied (Genk figuur 18.1). In enkele gevallen echter zijn deze zones volledig omgeven door stedelijk gebied. Zo is er in Antwerpen de fortengordel. Deze forten zijn aangeduid als habitatrictlijngebied daar zij dienst doen als overwinteringsplaats voor vleermuizen. Ook natuurreservaten kunnen zich volledig binnen het stedelijk gebied bevinden. Voor Antwerpen zijn dit bijvoorbeeld de Wolvenberg vlak naast het station van Berchem en Fort VII en de Hobokense polder naast de Schelde. Midden in het centrum van Mechelen ligt een habitatrictlijngebied voor kruipend moerasscherm in het Vrijbroekpark. Deze soort heeft slechts 4 vindplaatsen in Vlaanderen en in dit stadspark bevindt zich een populatie van enkele honderden vierkante meter. Het gebied is wel onderhevig aan een grote 'kweldruk' die voor een zeer vochtige omgeving zorgt, zelfs in de zomer.

Een vergelijking van de gewestplannen van 1994 met die van 2002 geeft aan dat de meeste steden de natuurbestemmingen hebben doen toenemen (figuur 18.3). Voor

Antwerpen is dit bijna een verdubbeling. Waarschijnlijk gaat het hier om een omzetting van park in natuur. Alleen voor Hasselt, Oostende en Turnhout is er een afname. Dezelfde evolutie wordt waargenomen bij de parkgebieden. Hier is er alleen een daling voor Aalst, Antwerpen en Oostende. Voor Roeselare en Sint-Niklaas zijn er geen wezenlijke verschillen tussen beide perioden.

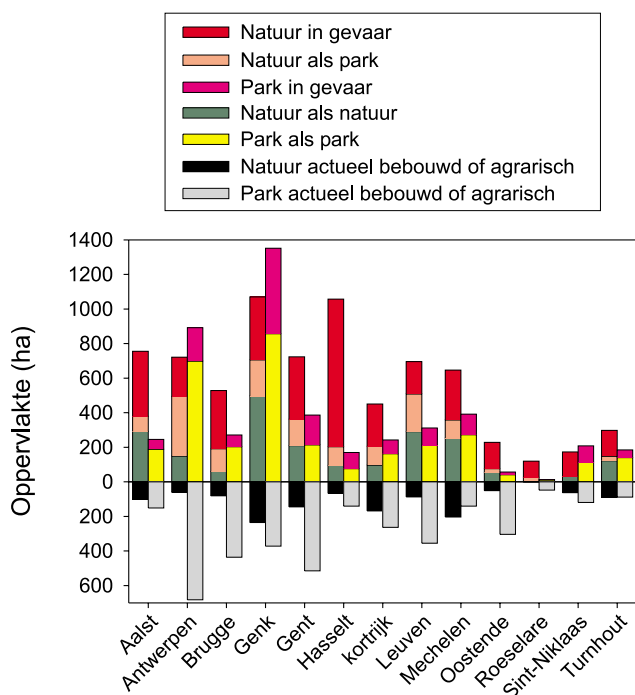
Als er een toename is van de groenbestemming binnen het stedelijke milieu wil dit niet zeggen dat het groen ook gevrijwaard is. Een vergelijking tussen de actuele toestand die wordt weergegeven op de grondgebruikkaart en de geplande toestand in de gewestplannen 2002 toont dit. (figuur 18.4). Meer dan de helft van de oppervlakte nog bestaande natuur in de steden volgens de BWK, is op de gewestplannen ingekleurd als parkgebied (natuur als park) - wat een afname van de natuurkwaliteit tot gevolg kan hebben - of bestemd als agrarisch of urbaan gebied (natuur in gevaar) - wat op termijn een totaal verlies van de natuur kan impliceren. Het meest extreme voorbeeld hiervan is Hasselt. Slechts 9 % van de nog bestaande natuur in deze stad heeft op het gewestplan 2002 de bestemming natuur gekregen. Roeselare is een ander voorbeeld waar er bijna niets van de kleine oppervlakte natuur overblijft. Het beste resultaat wordt in Genk geboekt. Hier heeft nog ongeveer de helft van de natuur ook de bestemming natuur. Hetzelfde patroon wordt teruggevonden in parkgebieden, maar iets minder extreem.

Omgekeerd worden gebieden die op het gewestplan 2002 als natuur of parkgebied zijn ingekleurd, nu als agrarisch of urbaan gebruikt. Hier is het groen dus al verdwenen. Dit fenomeen doet zich meer voor in parkgebieden dan in natuurgebieden. Deze oppervlakten zijn in absolute waarde het grootst in de steden Antwerpen en Gent. In Oostende en Brugge is de oppervlakte relatief het grootst.

Figuur 18.3: Vergelijking van de bestemming voor natuur en park tussen de gewestplannen van 1994 en die van 2002 voor de 13 Vlaamse centrumsteden.

Figuur 18.4: Planologische bestemming (2002) van actueel natuur- en parkgebied zoals gekarteerd door de Biologische Waarderingskaart voor de 13 Vlaamse centrumsteden.

2 Beleid

Eén van de doelstellingen van het Vlaamse beleid is de biodiversiteit vergroten in het stedelijk gebied. Het was al onderwerp van het MBP-2 en wordt benadrukt in het definitief ontwerp MBP-3. Binnen het thema verlies aan biodiversiteit, het thema gebiedsgericht milieubeleid en het project Stedelijk milieubeleid (project 24) is het behoud en de vergroting van de biodiversiteit in het stedelijk gebied

één van de doelstellingen. De overheid verbindt zich ertoe hiervoor de nodige maatregelen te nemen.

Een netwerk van groene ruimten ontwikkelen en aansluiting zoeken met VEN/IVON is een belangrijk gegeven. Om hiervoor optimale kansen te creëren is het noodzakelijk mens-, natuur- en milieugerichte aspecten tegen elkaar af te wegen. Een betere stedelijke woonomgeving en stedelijk milieu zijn voorwaarden om de exodus naar de 'groene' stadsrand en het buitengebied af te remmen. Groene ruimten in en om de stad vervullen een sociaal-culturele en economische functie. Groen vergroot de leefbaarheid in de stad, biedt ruimte voor recreatie en draagt bij tot een opwaardering van nabijgelegen huizen [265, 318].

Aan de ene kant wil het beleid de biodiversiteit in het stedelijk gebied vergroten. Aan de andere kant is nog steeds een groot deel van de oppervlakte natuur op de gewestplannen ingekleurd als agrarisch of urbaan gebied. Het staat onder grote druk om te verdwijnen. Lokaal zijn er soms initiatieven. Zo is er een 5 % norm gesteld in het RSV voor alle Vlaamse zeehavens.

Het vergroten van de diversiteit in het stedelijk gebied is geen eenvoudige opdracht. In het vijandige milieu van de stad (verharde oppervlakte, verkeer, gebrek aan voedsel, vervuilende pollutanten, huisdieren) kunnen slechts weinig soorten overleven. Natuur in de stad staat vaak onder grote antropogene druk [89]; onderhoud is duur, ruimte is schaars en intensief gebruik leidt tot lage kwaliteit [147]. Zoals reeds in het NARA 2001 is gemeld, wordt de flora en fauna sterk gedomineerd door breedtolerante generalisten en exoten [66, 85, 83, 113, 114, 135, 186, 293]. Soorten met specifieke habitateisen zijn eerder zeldzaam of ontbreken. Het stedelijke milieu draagt dus in grote mate bij tot de vergrijzing (banalisering) van onze Vlaamse natuur [213].

Tabel 18.1: Oppervlakte Speciale Beschermingszones binnen het stedelijk gebied.

	Totale oppervlakte ha		Vogelrichtlijngebied %		Habitatrichtlijngebied ha %		Natuurreservaat ha %	
	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%
Aalst	4190				205	4,89	41	0,99
Antwerpen	9932				105	1,06	104	1,05
Brugge	5376		139	2,57	27	0,51		
Genk	9037		343	3,80	405	4,48	194	2,14
Gent	6060				105	1,73	23	0,37
Hasselt	4677		267	5,71	72	1,54	23	0,49
Kortrijk	6391							
Leuven	4550		6	0,13	283	6,22	1	0,03
Mechelen	3864				47	1,22	47	1,22
Oostende	2807				67	2,37		
Roeselare	2982							
Sint-Niklaas	3840							
Turnhout	3143		90	2,87	94	2,98		

3 Kennis

De evaluatie van de staat van de natuur in het stedelijk gebied moet nog gebeuren op basis van statische gegevens. De gegevens over de oppervlakte natuur (BWK kaarten) zijn vrij nauwkeurig, maar worden niet op korte tijd herzien. Een regelmatige update (maximaal om de 5 jaar) is nodig. Op dit ogenblik is het misschien wel nodig om op andere karteringsmethoden (bv. via satellietbeelden) over te schakelen. Bovendien geven de kaarten alleen in ruwe vorm de evolutie van de natuurwaarde in de tijd weer (bv. van zeer waardevol naar waardevol). Er zijn momenteel geen indicatoren en/of monitoringsprogramma's die de kwaliteit en kwantiteit van de natuur in detail opvolgen. Er is dus nood aan een gestandaardiseerde monitoring van soorten en habitats die op geregelde tijdstippen wordt uitgevoerd.

Lectoren

Dirk Bauwens, Desiré Paelinckx – Instituut voor Natuurbehoud
Myriam Bossuyt – Vlaamse Milieumaatschappij, MIRA
Bruno Deraedt – RUG, Centrum voor Duurzame Ontwikkeling
Lieve Evens – AMINAL, afdeling Bos en Groen
David Stevens, Björn Van Staeyen – AMINAL, afdeling Natuur
Dirk Vandenbussche – Provincie Antwerpen, Natuurcel Provinciaal Instituut voor Hygiëne
Johan Vandewalle – Administratie Ruimtelijke Ordening, Huisvesting en Monumenten en Landschappen

